

A Scrutiny into the Visual Features of Dress Representing Olad's Personality in the Safavid era (Case Study: *Shahnameh* 953 H. Paris)

10.22034/IIVSA.2023.348677.1017

ISSN (P): 2980-7956

ISSN (E): 2821-2452

Nafise Zamani*

Email: artimis.yonan@gmail.com

Address: Department of Karafan, Faculty of Alzahra Branch, Technical and Vocational Khorasan Razavi University, Mashhad, Iran.

Citation: Zamani, N. (2023), A Scrutiny into the Visual Features of Dress Representing Olad's Personality in the Safavid era (Case Study: *Shahnameh* 953 H. Paris), *Journal of Interdisciplinary Studies of Visual Arts*, 1(2), P 31 - 41

Received: 23 December 2022

Revised: 06 February 2023

Accepted: 15 March 2023

Published: 15 March 2023

Abstract

A mythological figure in Ferdowsi's *Shahnameh*, Rostam is famous for his fights and the story of Seven Khans (Haftkhuan or Seven Labors) between the fights. He comes across Olad in the Fifth Khan with whom he fights; but then they campaign together and finally Olad helps Rostam reach the Seventh Khan and the dome of the white daemon. The character of Olad is twofold in literature and art. Once he is a demon and the other time he is a man. Olad appears as a man in *Shahnameh* 953 H. Paris. *Shahnameh* 953 H. Paris is good for having clear images of garments and is thus more significant than the other copies such as the version kept in the National Museum of Iran. In *Shahnameh*, Olad has two covers. He has one jupon of metal in one image (The Fifth Khan) and he has a dress that is similar to men's cover in *Shahnameh* 953 H. Paris. Clothing always registers personality. The question is "how does the artist in *Shahnameh* 953 H. Paris represent Olad's personality by way of his dress?" The purpose of this research is to reveal the attitude of the Safavid artist with respect to Olad's identity and personality as manifested in designing his dress. The article is by nature practical and it takes a historical-analytic methodology. The research uses the studies in anthropology and mythology. The results of the study show that the artist is mindful about the difficulty of the character of Olad among Rostam's competitors and he designs Olad's dress accordingly.

Keywords: Safavid painting, *Shahnameh* 953, Dress designing, Dev Olad.

*M.A. in Art Studies & Lecturer at Department of Karafan, Faculty of Alzahra Branch, Technical and Vocational Khorasan Razavi University, Mashhad, Iran

1. Introduction

Studies in anthropology have always been of interest to researchers; part of the research in anthropology ends with myths. From the point of view of Carl Gustav Jung, "myths, in the form of cultural manifestations, expressed themes containing the deepest psychological states of humans" (Walker, 1995, p. 4). Therefore, knowing myths is effective in identifying rituals, religions, cultures, and people's vision. In Iranian mythology studies, Ferdowsi's *Shahnameh* is one of the precious literary works. Among the Iranian legends mentioned in *Shahnameh*, the character of Rostam and the story of Haftkhan (Seven Khans or Seven Labors), in addition to their literary fame, also contain valuable mythological concepts. In Haftkhan, Rostam campaigns with various mythological creatures such as Divan. For the first time in Khan V, Rostam enters the battle scene with Olad. In the texts and illustrations of different versions of *Shahnameh*, the identity of Olad is shown as dual, in some works he is considered a human and sometimes he is a demon. Among these pictures, the handwritten version of *Shahnameh of 953 H. Paris* depicts him with a human image but with a different cover from other fighters and rivals of Rostam. Since clothes are always a symbol of the dignity and personality of people, the different form of Olad's clothing is a proof of the different identity of Olad as compared to other competitors of Rostam in the eyes of the *Shahnameh* artist. The mentioned version has the image clarity and magnification suitable for examining the character's personality in terms of clothing. The question is how did the artist of the Safavid era reveal the identity and personality of Olad in terms of clothing? The purpose of the current research is to present the artist's view of the identity of Olad and analyze the artist's view of his personality based on his clothing. Since the said *Shahnameh* is related to the Safavid era and the Safavid period is considered the golden age of Iranian culture and art, according to the expertise and intelligence of the artist of the mentioned period, his insight into Olad's identity can be considered as a type of mythological theory.

2. Research Methodology

The research has a fundamental-developmental nature. The researcher has analyzed the desired images based on written documents.

3. Research Findings

Divan was one of the common gods among the Indo-Iranian peoples. With the appearance of Zoroaster and the separation of Iranians from Hindus,

the demons were recognized as demons by Iranians and were worshiped as gods by Hindus as before (Ahmadi, 2006, p. 107). *Avesta* "DE05" is placed in the hum of animals and fairies and is dangerous and harmful. And it is called by the name of Ahriman or Angre Mino (Moleh, 1999, p. 110). According to these points, the ontology of Divan will be discussed in the following. Divan's ontology "means the investigation of divans that have come from nothingness to existence, that is, they have become meaningful, robust, visible and useful". (Akbari Mafakher, 2011, p. 62) Mino: It is considered as a world in which creatures cannot be seen and are so-called imperishable, and a body is not imagined for them. The creation in this world took three thousand years and the creation of its creatures is incomprehensible (Bundahišn: 36.1). Giti: It is the world in which beings have bodies and bodies are seen and tangible. (Dēnkard: 3.123). In Divan's ontology, there is a difference between human being and Divan: "When the human mind and body are interwoven, human existence is formed, and at the time of death, the human soul, which is an immortal gem, is separated from the body and turns to immortality, in fact, existence. Humans are a stage for eternal life, but since they have an immortal gem, after the formation of the existence of the Divan, their gem is not separated from their body, so the existence of the Divan is equal to their destruction and annihilation" (Akbari Mafakher, 2011, p. 66). According to what has been mentioned, it is understood that if the entity is human-like, it must have human characteristics and limited abilities within the limits of humans; and if it is a demonic entity, it can perform magic like other divans and have its own special and distinctive characteristics. According to the focus of the current research, the identity of Olad is examined in several images. In expressing the identity and personality of Olad in the pictures of *Shahnameh 953 H. Paris*, it should be kept in mind that image is always the helper of text and both contain concepts: text is in the form of verbal meanings and image is in the form of visual concepts. In fact, "pictures create a visual narrative for a textual narrative and retell the central idea of the story with the language of images" (Mahvan, 2019, p. 213). This principle has its roots in the theory of "pre-textuality" by Gérard Genette. "Pre-textuality examines the relationship between two literary or artistic texts, in such a way that this relationship is based on overlap" (Genette, 1997, p. 5). In this theory, *Shahnameh* is also a pretext, and the illustrations of *Shahnameh* manuscripts are also a visual text of the narrative. (Mahvan, 2019, p. 191). According to the text of *Shahnameh*, Ferdowsi calls

Olad a “warrior”. It is concluded that Olad in the Shahnameh 953 H. Paris has a human identity and also has normal human disabilities and this has also appeared in his clothing. The distinguishing feature of his clothing in the battle with Rostam is not a proof of his non-human identity, but it is a sign of his weak power against Rostam; in this way the painter keeps Olad alive in the battle with Rostam until his champion Rostam reaches the Seventh Khan and defeats the demon. Let the white prevail. Also, in the 7th Khan, Olad is given human clothes and his body is placed in the scene so that he is behind Rostam’s head and stands outside the cave; this shows the

human identity and weaknesses of Olad. Finally being a human being, Rostam makes him the ruler of Mazandaran.

Funding

There is no funding support.

Conflict of Interest

Author has no conflict of interest.

Acknowledgments

I am grateful to all of those who have generously extended their assistance and guidance in this paper.

واکوی و ویژگی‌های بصری جامگان، در بازنمایی شخصیت اولاد در شاهنامه‌نگاری عصر صفوی (نمونه موردی نسخه شاهنامه ۹۵۳ ه.ق پاریس)

10.22034/JIVSA.2023.348677.1017

نفیسه زمانی*

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۰۴/۰۲

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۱/۱۰/۲۴

چکیده

یکی از اساطیر برجسته شاهنامه، رستم است که داستان هفت‌خوان آن پُرآوازه است. نبرد رستم در گذر از خوان پنجم با شخصیتی به نام اولاد است که در نهایت، رستم با راهنمایی اولاد به خان هفتم و منزلگاه دیوسپید می‌رسد. متون ادبی مختلف و نگاره‌های نُسخ مختلف شاهنامه، تصویری دوگانه از شخصیت و هویت اولاد ارائه می‌دهند؛ گاهی وی را در هیبت انسان و گاهی در شمایل دیو نمایان می‌سازند. در میان نُسخ مختلف از شاهنامه‌های مصوّر عصر صفوی، نسخه دست‌نویس ۹۵۳ ه.ق پاریس، به جهت دُرشت‌نمایی و وضوح فرم پوشاک در بررسی هویت اولاد بر نُسخ معاصر خویش ارجحیت دارد. در نسخه مزبور، اولاد برای نخستین بار در خوان پنجم با ظاهری انسان‌گونه و مُلبس به پوششی متفاوت از پوشاک رقیبان رستم، مشاهده می‌شود. سؤال این است که هنرمند شاهنامه ۹۵۳ ه.ق پاریس هویت و شخصیت اولاد را چگونه از منظر پوشش نمایان ساخته است؟ هدف از پژوهش حاضر ارائه دیدگاه هنرمند مکاتب تبریز و قزوین صفوی، نسبت به هویت اولاد و تحلیل بینش هنرمند از منظر نمایش پوشاک اولاد است. ماهیت این پژوهش بنیادی توسعه‌ای است و از آنجاکه اسطوره‌های ملل مختلف برگرفته از نوع بینش جمعی یک ملت‌اند، نتایج تحقیق پیش رو در مطالعات اسطوره‌شناسی و انسان‌شناسی کارآمد خواهد بود. یافته‌های تحقیق بر این نکته اذعان دارد که نگارگران نسخه مزبور به هویت انسانی اولاد آگاه بوده‌اند و به همین منظور وی را با پوششی متفاوت از دیگران در صحنه نبرد به تصویر کشیده‌اند تا در پیکار با رستم کشته نشود.

کلید واژه‌ها: عصر صفوی، نگارگری، نسخه ۹۵۳ پاریس، هفت‌خوان، دیو، اولاد، پوشش.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

* کارشناسی‌ارشد پژوهش هنر و مدرس دانشکده فنی و حرفه‌ای الزهرای مشهد، ایران Email: artimis.yonan@gmail.com

مطالعه در حوزه انسان‌شناسی ملل همواره مورد توجه محققان بوده است. بخشی از پژوهش در راستای انسان‌شناسی به اسطوره‌ها ختم می‌شود. از دیدگاه یونگ^۱ «اسطوره‌ها، به صورت تجلیات فرهنگی بیانگر مضامینی حاوی عمیق‌ترین حالات روانی انسان‌ها بودند» (Walker, 1995, p. 4) به همین جهت شناخت اسطوره‌های در شناسایی آئین‌ها، دین‌ها، فرهنگ و بینش مردمان، مؤثر واقع می‌شود. در مطالعات اسطوره‌شناسی^۲ ایران، شاهنامه فردوسی یکی از آثار ارزنده ادبی است. در بین اساطیر ایرانی نامبرده در شاهنامه، شخصیت رستم و داستان هفت‌خوان آن نیز علاوه بر شهرت ادبی در بردارنده مفاهیم ارزنده اساطیری است. رستم در هفت‌خوان با موجودات اساطیری مختلفی همچون دیوان کارزار می‌کند. برای اولین بار در خوان پنجم رستم با اولاد وارد صحنه نبرد می‌شود. در متون و نگاره‌های نُسَخ مختلف شاهنامه، هویت اولاد را دوگانه نمایان می‌کنند؛ در برخی آثار وی را یک انسان و گاهی وی را یک دیو پنداشته‌اند. در این میان نگاره‌های نسخه دست‌نویس شاهنامه ۹۵۳ هـ.ق پاریس وی را با شمایی انسانی اما با پوششی متفاوت از دیگر جنگاوران و رقبای رستم به تصویر کشیده‌اند. از آنجاکه پوشاک همواره نمادی از منزلت و شخصیت افراد است، متفاوت بودن فرم پوشش اولاد دلیلی بر هویت متفاوت اولاد از دیگر رقبای رستم از منظر دیدگان هنرمند شاهنامه مذکور است. نسخه مزبور دارای وضوح تصویر و دُرشت‌نمایی مناسب در جهت بررسی شخصیت اولاد از منظر پوشاک است. سؤال این است که هنرمند عصر صفوی هویت و شخصیت اولاد را چگونه از منظر پوشش نمایان ساخته است؟ هدف از پژوهش حاضر ارائه دیدگاه هنرمند نسبت به هویت اولاد و تحلیل بینش هنرمند نسبت به شخصیت اولاد از منظر نمایش پوشاک است. از آنجاکه شاهنامه مزبور مربوط به عصر صفوی است و دوره صفوی عصر طلایی فرهنگ و هنر ایرانی محسوب می‌شود، بنابراین با توجه به تخصص و ذکاوت هنرمند دوره یادشده، نوع بینش وی به هویت اولاد را می‌توان به‌عنوان یک نوع نظریه اسطوره‌شناسی نسبت به شخصیت اولاد در دوره صفوی قلمداد نمود. این پژوهش ماهیت بنیادی توسعه‌ای داشته و شیوه گردآوری اطلاعات آن کتابخانه‌ای اسنادی است.

۱-۱. پیشینه پژوهش

طی بررسی‌های انجام‌شده در مورد هویت اولاد، تحقیقی که اختصاصاً به شخصیت اولاد و هویت او پردازد، مقاله «اولاد: دیو یا انسان؟ بررسی هویت اولاد بر مبنای نگاره‌های شاهنامه» نوشته فاطمه ماهوان بود. پژوهشگر پس از اشاره‌ای به داستان اولاد و ارائه مبانی نظری تحقیق خود، به بررسی نگاره‌هایی از شاهنامه‌های متعدّد که اولاد را نمایش می‌دهند می‌پردازد و در نهایت نتیجه‌گیری‌ای از منظر جغرافیای اثر ارائه می‌دهد (ماهوان، ۱۳۹۵). در میان نسخ مورد پژوهش ماهوان نسخه ۹۵۳ هـ.ق پاریس مشاهده نمی‌شود. از دیگر آثار پژوهشی که می‌تواند رهنمون تحقیق حاضر در بخش هویت اولاد باشند مقاله‌ای از آرش اکبری‌مفاخر با عنوان «بنیادهای اساطیری و حماسی دیوان مازندران» است که همان‌طور که از عنوان پژوهش پیداست، پژوهشگر به بررسی ذات وجودی دیوان پرداخته است و البته مورد مطالعات وی نگاره‌های شاهنامه نبوده و تنها متون معتبر را مورد بررسی قرار داده است (اکبری‌مفاخر، ۱۳۹۱). پژوهشگر نام برده علاوه بر تحقیق پیشین، مقاله‌ای تحت عنوان «هستی‌شناسی دیوان در حماسه‌های ملی بر پایه شاهنامه فردوسی» دارد که در آن به شخصیت اولاد و دلیل اضافه شدن پسوند دیو به نام اولاد را نیز اشاره کرده است (اکبری‌مفاخر، ۱۳۸۹). از دیگر پژوهش‌های انجام‌شده می‌توان به مقاله «در شناخت اسطوره

اکوان دیو» (احمدی، ۱۳۸۴) که اطلاعاتی در مورد هستی‌شناسی دیوان به خواننده منتقل می‌کند، اشاره کرد. از آثار منتشرشده به زبان لاتین نیز که راهنمایی برای بخش هستی‌شناسی دیوان در پژوهش پیش رو است، مقاله‌ای تحت عنوان «Bundahišn» در *دائرةالمعارف بزرگ اسلامی* است که در آن به چگونگی هستی یافتن دیوان پرداخته شده است (Pakzad, 2003).

همان‌طور که آشکار است در هیچ‌یک از منابع ذکرشده، مورد بررسی پژوهشگران پوشاک نیست. در حوزه پوشاک اولاد نیز مقاله‌ای مجزا یافت نشد و تنها دو مقاله مشترک از زمانی و فرخ‌فر با عنوان «توصیف و تحلیل پوشاک جنگاوران در نگاره‌های شاهنامه ۹۵۳ هـ.ق پاریس» (۱۳۹۸) و «توصیف و بررسی پوشاک رستم در شاهنامه دست‌نویس ۹۵۳ هـ.ق پاریس» (۱۳۹۹) به چاپ رسیده است که در آن پوشش اولاد در شاهنامه ۹۵۳ هـ.ق پاریس نیز در کنار دیگر شخصیت‌ها نگاره‌های نسخه مربوط توصیف شده است، اما نگارندگان مقاله یادشده با توجه به حوزه تحقیقاتی خود به بررسی شخصیت و ذات وجودی اولاد پرداخته‌اند. با توجه به منابع یافت شده، پژوهش پیش رو برای نخستین بار هویت اولاد را از منظر پوشاک مورد بررسی قرار می‌دهد.

۲. شخصیت اولاد

۲-۱. اولاد و داستان او در شاهنامه

در خوان پنجم رستم به دشتی می‌رسد لختی می‌آساید و بدین منظور رخس خویش را لگام باز می‌کند تا آزادانه در دشت باشد. دشتبان که اسب را بدید خشمگین شد و به سوی رستم رفت و با خشم کلام براند و رستم بی‌آنکه چیزی بگوید، دو گوش وی را می‌کند و مرزبان دور می‌شود و به سوی اولاد پهلوان آن منطقه می‌رود... داستان چنان پیش رفت که نبردی میان رستم و اولاد درگرفت و فرجام پیروزی از آن رستم گشت (مهرآبادی، ۱۳۷۹، ص. ۹۴-۹۳). رستم که پیروز نبرد است به اولاد می‌گوید: «اگر جای دیو سپید و پولاد غندی و بید را به من بگویی و بگویی کاووس‌شاه را کجا در بند کرده‌اند، به پاداش تو را پادشاه مازندران می‌کنم» (یغمایی، ۱۳۹۶، ص. ۱۳۹). اولاد به رستم می‌گوید:

ترا خانه و جای دیوسپید
نمایم، همان هرچه داری امید

(فردوسی، ۱۳۶۹، ص. ۳۵۲)

و این چنین اولاد راهنمای رستم در رسیدن به هدف وی می‌شود.

۲-۲. شخصیت اولاد در متون

شخصیت اولاد که در خوان پنجم و هفتم به خواننده معرفی می‌شود هویتی نامشخص دارد به‌طوری‌که گاهی به وی شخصیتی انسان‌گونه داده شده و گاه وی را همچون دیو دانسته و او را «اولاد دیو» می‌خوانند.

در *شاهنامه فردوسی* نام اولاد ۲۱ بار آورده شده است (ماهوان، ۱۳۹۵، ص. ۲۰۸). در خوان پنجم، فردوسی این‌گونه اولاد را معرفی می‌کند:

بدان مرز اولاد بُد پهلوان
یکی نامجویی دلیر و جوان

(فردوسی، ۱۳۶۹، ص. ۳۲۲)

در توضیح خوان پنجم در *دائرةالمعارف بزرگ اسلامی* نیز آیت‌الله حسن‌زاده آملی اولاد را دیوی سه‌مگین در آن سرزمین خطاب می‌کند. (www. Cgie. Org. ir) پژوهش‌های صورت گرفته نشان می‌دهد متونی که برگرفته از فرهنگ‌های هندی هستند شخصیتی دیوگونه برای اولاد قائل شده‌اند و او را از دیوان مازندران معرفی

هستی‌شناسی دیوان نیز «عبارت است از بررسی دیوان که از حالت نیستی به هستی رسیده‌اند، یعنی گیتی یافته، تنومند، دیدنی و پسوندی شده‌اند» (اکبری‌مفاخر، ۱۳۸۹، ص. ۱۲). جهت استدلال و درک بهتر به توصیف اجمالی گیتی و مینو اشاره می‌شود.

مینو^۱: به‌عنوان یک دنیا حساب می‌شود که در آن موجودات دیده نمی‌شوند و به‌اصطلاح ناپسوندی هستند و جسم یا تن برای آنان متصور نیست. آفرینش در این دنیا سه هزار سال طول کشیده و آفرینش موجودات آن، ناگرفتنی است (-Bunda (hišn: 36.1).

گیتی^۲: دنیای است که در آن موجودات دارای جسم و تن بوده و دیده می‌شوند و پسوندی‌اند (Dēnkard: 3.123).

«اورامزدا در آغاز آفرینش آفریدگان خود را به گونه‌ی مینو می‌آفریدند. او نخست مینوی امشاسپندان^۳ را آفریده و برای هر یک از آنان یک خویشکاری و یک نشان گیتی قرار می‌دهد، این نشان گیتی دلیل بر هستی اورمزد و امشاسپندان است. اهریمن نیز در برابر هر یک از امشاسپندان یک سر دیو به‌گونه‌ی مینو می‌آفریدند، اما اهریمن و دیوان بر خلاف اورمزد و امشاسپندان نشان گیتی ندارند و نداشتن این نشان دلیل بر نیستی اهریمن و دیوان است» (اکبری‌مفاخر، ۱۳۸۹، ص. ۱۳).^۴ «در گذر از یسنا به پشت‌ها ساختار دیوان از حالت مینو به گیتی می‌رسد و به‌جای قرار گرفتن در برابر ایزدان و ابزارهای مینوی همانند نیایش و... در برابر انسان‌ها قرار می‌گیرند» (اکبری‌مفاخر، ۱۳۹۱، ص. ۳۴). دیوان همچون ایزدان، دستیارانی دارند می‌توانند اعمالی را انجام دهند، به‌طوری‌که در شاهنامه دیوان می‌توانند جادو کنند و چنان مهارت در جادوگری دارند که می‌توانند طبیعت را نیز رام خویش‌شان سازند (احمدی، ۱۳۸۴، ص. ۱۱۸). همچنین در حماسه‌های ملی، همچون انسان‌ها برای هریک از دیوان شخصیت و ویژگی‌هایی نسبت داده شده است (اکبری‌مفاخر، ۱۳۸۹، ص. ۶۶)، اما در هستی‌شناسی دیوان میان هستی انسان و دیوان تفاوتی وجود دارد: «هنگامی‌که مینو و گیتی انسان درهم‌تنیده شود، هستی انسانی شکل می‌گیرد و در هنگام مرگ روان انسان که گوهری نامیراست، از تن او جدا شده و رو به جاودانگی می‌نهد، در واقع هستی‌پذیری انسان مرحله‌ای است برای زندگی جاوید، اما از آنجاکه دیوان دارای گوهری میرا هستند پس از شکل‌گیری هستی دیوان، گوهر آن‌ها از تن‌شان جدا نمی‌شود، بنابراین هستی‌پذیری دیوان برابر با ویرانی و نابودی آن‌ها» (اکبری‌مفاخر، ۱۳۸۹، ص. ۶۶) است.

بنا بر آنچه ذکر شد چنین برداشت می‌شود که اگر هستی اولاد، انسان‌گونه باشد باید ویژگی‌های انسانی و توانایی محدود در حدود آدمیان داشته باشد و اگر هستی دیوگونه داشته باشد، می‌تواند همچون دیگر دیوان جادو کند و ویژگی‌های خاص و متمایز خود را داشته باشد. با توجه به محوریت پژوهش حاضر هویت اولاد را در چند نگاره مورد بررسی قرار داده می‌شود.

۳-۱. اولاد در نگاره‌های شاهنامه

همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد، فردوسی اولاد را برای اولین بار در خوان پنجم معرفی می‌کند. در نگاره‌های موجود از شاهنامه که اولاد را نمایان می‌سازند دو نوع هستی برای اولاد دیده می‌شود: برخی از نگاره‌ها همچون نسخهٔ P. 3916. M.K. 494 مورخ ۱۲۴۶ که در کتابخانهٔ Raza رامپور هند، نگهداری می‌شود اولاد در هیأت دیوی رنگین و با شلوارکی سرخ‌رنگ نمایان می‌شود (ماه‌وان، ۱۳۹۵، ص. ۲۱۳) (تصویر ۱). در مقابل نسخه‌ی از شاهنامه وجود دارد که اولاد را شمایی انسان‌گونه نشان می‌دهند. در شاهنامه بایسنقری در نگارهٔ نبرد رستم با دیو سپید، اولاد توسط رستم به درخت بسته شده است و رستم نیز در حال پیکار با دیو سپید در داخل غار مشاهده می‌شود.

می‌کنند (ماه‌وان، ۱۳۹۵، ص. ۲۰۹). در برخی متون نیز نام اولاد را در خوان پنجم رستم بدون هیچ توضیحی در رابطه با هویت و ذات وجودی‌اش می‌آورند (ماه‌وان، ۱۳۹۵، ص. ۱۱۹). این آشکارا خواندن دیو برای اولاد و آن خاموشی در بیان هویت او، دربردارندهٔ آن است که ذات هویت و شخصیت اولاد فراتر از ادراک نویسندگان بوده و یقین به اسطوره بودن او داشته‌اند. دلیل این اسطوره خواندن اولاد قرار گرفتن وی در هفت‌خوان رستم می‌تواند باشد. چگونه رستم پای در وادی‌ایی پُر از خطر می‌گذارد و با موجودات سهمگینی رودررو می‌شود و می‌جنگد و ناگاه با یک انسان عادی در دشتی روبرو می‌گردد و حکایت خوان پنجم وی و درنهایت گره‌گشایی از مسیر رسیدن به دیو سپید برای رستم اتفاق می‌افتد؟ بنابراین هویت اولاد فراتر از انسانی عادی است در برخی از متون از قلعهٔ اولاد نام برده شده است که الوندیو آن را تصرف کرده است. «قلعهٔ اولاد که از آثار قدیمهٔ پادشاهان فرس و محکم‌ترین قلاع طبرستان است در تصرف الوند بود و او سر به حیز اطاعت در نمی‌آورد و دنبال همین کلام، مازندانیانی را که با الوندیو همراه بوده‌اند مازندریان دیوسار خوانده‌اند» (ماه‌وان، ۱۳۹۵، ص. ۱۱۹). در روایات عاقه نیز برای اولاد صفاتی چون مرزبان دورگه، غول بیابانی یا گاهی وی را مرد یا مردم خطاب کرده‌اند (انجوی شیرازی، ۱۳۷۷، صص. ۸۹، ۷۴). اکبری‌مفاخر در مقاله‌ای با عنوان «هستی‌شناسی دیوان در حماسه‌های ملی بر پایه‌ی شاهنامه فردوسی» این نظریه را عنوان می‌کند که دیو تنها یک هویت ذاتی برای برخی موجودات نیست او واژهٔ «دیو» را همچون یک صفت برای بیان منزلت افرادی که در مقام سپه‌سالار می‌نشستند می‌داند و بدین‌گونه پسوند دیو به نام اولاد اضافه شده است (اکبری‌مفاخر، ۱۳۸۹، ص. ۲۳۹). در ادامه برای رسیدن به درک بهتر نسبت به هویت اولاد، به‌صورت خلاصه به هستی‌شناسی دیوان اشاره می‌شود.

۳-۲. معنای دیو در لغت

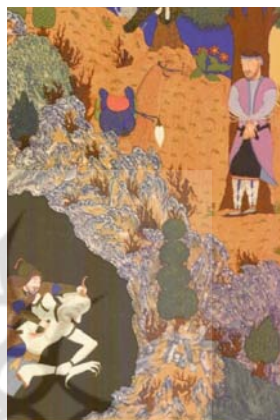
دیو در فرهنگ معین «موجودی متوهم که او را به‌صورت انسانی بلند و قامت تنومند و زشت و هولناک تصور کنند که بر سر دو شاخ مانند شاخ گاو دارد و دارای دم است» (معین، ۱۳۸۹، ص. ۵۰۷). یاحقی نیز در توضیح واژهٔ «دیو» در کتاب فرهنگ اساطیر چنین ذکر می‌کند که کلمهٔ دیو در هند باستان «دیوا»^۲ به معنای «خدا» است. ذبیح‌الله صفا در بیان هویت دیو نظر دیگری دارد و دیوان را بومیان فلات ایران می‌داند که پس از ورود آریایی‌ها به ایران جنگ‌های سختی میان این بومیان با آریایی‌ها در گرفت که بازتاب نبردهای مذکور در متون حماسی ایران نمودار شده است (صفا، ۱۳۷۰، ص. ۵۸۴) و در بیان آنکه چرا دیوان را در متون حماسی با شاخ و دم توصیف کرده‌اند ذکر می‌کند که بومیان مزبور از پوست حیوانات برای پوشش خود استفاده می‌کرده‌اند (صفا، ۱۳۷۰، ص. ۵۸۳). این نظر شاید صحیح باشد، اما از این نکته که دیو به‌عنوان نام خدا بوده است نیز نباید غافل شد. آریایی‌ها از اقوام مهاجر هندو اروپایی بودند که وارد ایران شدند و دارای خداهای متعددی بودند. دیوان، از خدایان مشترک بین اقوام هندو ایرانی بودند که با ظهور زرتشت و جدایی ایرانیان از هندوان، دیوها به‌عنوان اهریمن در نزد ایرانیان شناخته و در نزد هندوان همچون قبل به‌عنوان پروردگار مورد پرستش قرار گرفتند (احمدی، ۱۳۸۴، ص. ۱۰۷). دیو در اوستا «دئو»^۳ در زمرهٔ جانوران و پریان قرار می‌گیرد و خطرناک و آسیب‌رسان است و به نام «اهریمن» یا «انگره مینو» نامیده می‌شود (موله، ۱۳۷۷، ص. ۱۱۰). با توجه به این نکات در ادامه به هستی‌شناسی دیوان پرداخته می‌شود.

۴-۲. هستی‌شناسی دیوان^۵

تصویر ۲) و در شاهنامه شاه تهماسبی، اولاد در منصب یک راهنما و در شمایل یک انسان پیش‌تر از رستم راه می‌رود (تصویر ۳).

تصویر ۱. اولاد در هیأت دیو نسخه شماره ۳۹۱۶ (ماه‌وان، ۱۳۹۵، ص. ۲۱۵)

تصویر ۲. اولاد در خوان هفتم رستم (شاهنامه بایسنقری)

تصویر ۳. اولاد در خوان پنجم (شاهنامه طهماسبی)

حضور اولاد در شاهنامه در خان پنجم و هفتم است که طبق پژوهش انجام‌شده توسط ماه‌وان از ۱۱۱ نگاره متعلق به پیکره اولاد در نسخ قرون ۸ تا ۱۴ هجری چنین هویدا است که حدود ۱۷ نگاره مربوط به اولاد در خان پنجم است که ده نگاره آن اولاد را با پیکر دیو و هفت نگاره اولاد را انسان‌گونه به تصویر کشیده‌اند. حدود نود و چهار نگاره نیز مربوط به داستان خان هفتم است که هشتاد و هفت نگاره آن اولاد را انسان‌وار و هفت نگاره اولاد را هستی دیوی بخشیده‌اند. پژوهشگر در ادامه آمار داده‌شده به این نتیجه رسیده است که به تصویر کشیدن اولاد در چهره انسانی در خان هفتم نمودارکننده راست‌کرداری و راهنمایی درست به رستم بوده است (ماه‌وان،

۱۳۹۵، ص. ۲۱۷). محقق مذکور در پایان پژوهش خود استنباطی کلی در مورد نگاره‌های مربوط به اولاد در شاهنامه دارد و بر اساس جغرافیای اثر چنین ذکر می‌کند: «می‌توان احتمال داد که تجسم اولاد به مثابه دیو، از هند به ایران آمده است» (ماه‌وان، ۱۳۹۵، ص. ۲۳۶). با توجه به نکته پیشین و اخیر محقق، چنین برداشت می‌شود که در همه نسخ، اولاد در نظر هنرمندان در مقام راستی قرار گرفته است آنجا که نگارگری روایی، تقلیدی از نسخ برگرفته هندی بوده و او را همچون خدای هندوان مورد ستایش قرار داده‌اند و آنجا که از متن شاهنامه، تصویر زاییده شده است نیز اولاد را همچون انسان برترین مخلوق خداوند، به نمایش درآورده‌اند.

۳-۱. اولاد در نگاره‌های شاهنامه ۹۵۳ هـ.ق پاریس

شاهنامه ۹۵۳ هـ.ق پاریس مربوط به مکاتب نگارگری تبریز و قزوین عصر صفوی است که در زمان حیات شاه اسماعیل اول و حدود سال ۹۳۰ هـ.ق با مقدمه معروف (بایسنقری) در صفحات ۳۷ تا ۱۴۲ آغاز شد و در زمان شاه تهماسب اول صفوی ادامه و در حدود سال ۹۸۸ هـ.ق نگارش آن پایان یافت (ریشار، ۱۳۸۳، ص. ۱۷۷). شاهنامه مذکور دارای دو روایت است؛ روایت اول در سال ۹۵۰ هـ.ق از ورق ۱۴۷ تا ورق ۵۵۱ و روایت دوم از ورق ۷۵۵ تا ۱۱۵ که با خطی دیگر نوشته شده و در داستان‌های مربوط به افراسیاب و زمان پادشاهی وی ناتمام مانده است. شاهنامه ۹۵۳ هـ.ق پاریس پس از تصرف اصفهان به دست افغانه توسط «ژان لوتر» در ۱۱۵۲ هـ.ق خریداری شده است (ریشار، ۱۳۸۳، ص. ۱۷۷). نسخه مزبور در حال حاضر در کتابخانه ملی پاریس نگهداری می‌شود و دارای ۷۰ نگاره است که دو نگاره از آن، پیکره اولاد را با دو پوشش متفاوت نمایش می‌دهد: یکی در خان پنجم (تصویر ۴) و دیگری در خان هفتم (تصویر ۵).

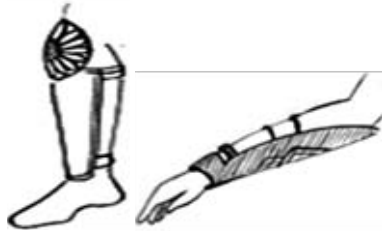
تصویر ۴. نبرد رستم با اولاد (نگاره ۱۲، برگ ۷۳ ص)

تصویر ۵. نبرد رستم با دیو سفید (نگاره ۱۵، برگ ۷۵ ص)

تصویر ۸. کلاه خود اولاد (نگارنده)

تصویر ۹. ساعدبند و ساق پوش اولاد (نگارنده)

۳-۳. نگاره نبرد رستم با دیو سفید

در خوان هفتم، اولاد، رستم را به منزلگاه دیو سفید می‌رساند و طبق متن شاهنامه رستم:

سر و پای اولاد با تن ببست
به خم کمند، آنگهی برنشست

(فردوسی، ۱۳۹۵، ص. ۴۱۷)

اولاد در این نگاره پیراهنی بلند تا حوالی مچ پا دارد که جلو باز بوده و دکمه‌هایی طلایی تا حوالی کمر دارد که دو سوی پیراهن را بسته کرده و چاک تا حوالی ساق پا نمایان است. این پیراهن آستین کوتاه و به رنگ نارنجی است. در زیر آن پیراهنی آستین بلند به رنگ آبی دیده می‌شود. کمربندی روی پیراهن بسته شده است. اولاد در این نگاره شلوار یا جورابی ساق بلند آبی روشن به پا دارد. ساعد بند نیز بر دستان اولاد مشاهده می‌شود. پوشش سر وی نیز همان کلاه خود نبرد پیشین بدون جقه و پرچم است (تصویر ۱۰).

تصویر ۱۰. پوشش اولاد در خوان هفتم (نگارنده)

همان‌طور که از تصاویر هویدا است لباس اولاد در خوان پنجم همچون لباسی رزم دیده می‌شود و در نگاره دوم لباسی متفاوت

در هر دو نگاره، هنرمند به اولاد هستی و هویتی انسان‌گونه بخشیده است و همچنین در هر دو نگاره پهلوان نامدار شاهنامه، رستم، ملبس به خفتان ببر بیان با اولاد دیده می‌شود. در نگاره نبرد رستم با اولاد، رقیب رستم خفتان نبرد بر تن دارد و در نگاره نبرد رستم با دیو سفید، اولاد طبق متن شاهنامه توسط رستم به درختی بسته شده است و لباسی مشابه دیگر پیکره‌های انسانی نسخه ۹۵۳ هـ. ق پاریس دارد. از آنجاکه پوشش همواره نمایان کننده هویت انسان است در زیر به توصیف پوشاک اولاد پرداخته می‌شود.

۲-۳. نگاره نبرد رستم با اولاد

اولاد سوار بر اسب در مقابل رستم به نبرد می‌پردازد. رستم همچون دیگر صحنه‌های نبردش در شاهنامه ۹۵۳ هـ. ق، خفتانی به نام ببر بیان بر تن دارد. آن‌طور که از متن شاهنامه استناد می‌شود ببر بیان رستم به گونه‌ای بوده است که در آن نه آب، نه آتش و نه سلاحی نفوذ نمی‌کرده است (Khalegh Mottlagh, 1988, p. 324). کلاه خود وی نیز همچون سر پلنگ است^۱ (تصویر ۶). در برابر رستم، نگارگر اولاد را با پوششی پُرهیبت متفاوت از پوشش دیگر حریفان رستم در شاهنامه مزبور به تصویر کشیده است. خفتان اولاد، آستین کوتاه و جلو باز بوده و با دکمه‌های ریزی بسته شده است. رنگ پیراهن خاکستری و نقوش زنجیروار روی آن، جنس فلزی آن را تداعی می‌کند. به دور یقه تا پایین خفتان در جلو و حاشیه آستین، نواری پهن از همان جنس خفتان ولی به رنگ طلایی مشاهده می‌شود (تصویر ۷). در زیر خفتان پیراهنی آستین بلند آبی رنگ و شلوازی به رنگ زرد روشن نمایان است. کلاه خود که متشکل از فرم گلکی برای بالای سر و زنجیرهای یکپارچه‌ای در بخش پایینی دارد که از سمت راست چهره تا پشت گردن و سمت چپ صورت را تا حوالی شانه پوشانده است و یک جقه و پرچم سفیدی نصب بالای آن نصب شده است (تصویر ۸). ساعدبند و ساق پوش نیز تکمیل کننده لباس وی در صحنه کارزار می‌باشند (تصویر ۹).

تصویر ۱۰. ببر بیان رستم (نگارنده)

تصویر ۷. تن پوش و خفتان اولاد (نگارنده)

است که قسمت پایین آن عریض‌تر از بالای آن است و این قسمت عریض دارای حاشیه‌ای است. علاوه بر این، نقش یک تَرَنج به صورت نیمه نیز در روی پارچه دیده می‌شود (تصویر ۱۳).

تصویر ۱۲. طرح خطی بلاپوش اسب (نگارنده)

تصویر ۱۳. بلاپوش رخس (نگارنده: ۱۲: برگ ۷۷۳)

طبق توصیف تصویر پوششش اولاد و اسب وی چنین برداشت می‌شود که نگارگر شاهنامه ۹۵۳ هـ.ق، در صحنه نبرد رستم با اولاد وی را پوششی همچون پوشش رستم (ببر بیان) خاص به تصویر می‌کشد و به اسب وی نیز بر خلاف اسب رستم پوششی متفاوت و با خصوصیتی فولادی عطا می‌کند.

۴. تحلیل یافته‌ها

در بیان هویت و شخصیت اولاد در نگاره‌های شاهنامه ۹۵۳ هـ.ق، باید در نظر داشت که همواره تصویر مدرسان متن است و هر دو در بردارنده مفاهیم هستند، آن به صورت معانی لغوی و این به صورت مفاهیم بصری. در واقع، «نگاره‌ها برای روایت متنی، روایت تصویری خلق کرده و ایده مرکزی داستان را با زبان تصویر بازگویی می‌کنند» (ماه‌وان، ۱۳۹۷، ص. ۲۱۳). این اصل ریشه در نظریه «پیش‌متنیت» ژرار ژنت^{۱۱} دارد. «پیش‌متنیت رابطه دو متن ادبی یا هنری را بررسی می‌کند، به گونه‌ای که این رابطه بر مبنای برگرفتی بنا شده باشد» (Genette, 1997, p. 5). در این نظریه، شاهنامه نیز یک پیش‌متن است و نگاره‌های نُسَخ شاهنامه نیز یک روایت تصویری برای روایت متنی است (ماه‌وان، ۱۳۹۷، ص. ۱۹۱). طبق متن شاهنامه، فردوسی اولاد را یک «پهلوان» می‌خواند. در خوان هفتم وقتی که رستم با اولاد به جایگاه دیو سپید می‌رسد، طبق متن شاهنامه، رستم دست و پای اولاد را می‌بندد این در حالی است که پیش‌تر در بخش هستی‌شناسی دیوان ذکر شد دیوان جادوگری را می‌دانند و می‌توانند با جادوی خویش حتی قوای طبیعت را تحت اختیار خود قرار دهند. در خوان‌های مختلف نیز رستم در برابر همین جادوی دیوان قرار گرفته بود و حال اگر اولاد، دیو باشد چگونه نمی‌تواند با جادوگری، خویشتن را نجات دهد؟ در انتها که رستم بر دیو سپید پیروز می‌شود نیز طبق متن شاهنامه دست و پای اولاد را باز می‌کند.

از نگاره پیشین بر تن دارد. با بررسی‌های تصویری انجام شده در نگاره‌های شاهنامه ۹۵۳ هـ.ق، جنگاوران و حتی عموم مردهای درباری پوششی همچون پوشاک اولاد در خان هفتم دارند (تصویر ۱۱).

تصویر ۱۱. دیدار کیفیاد با سپاهیان و رستم (نگارنده: ۷: برگ ۵۹)

اما پوشش اولاد در خوان پنجم متفاوت از دیگر جنگاوران نسخه ۹۵۳ هـ.ق است که این امر دلیلی بر ارزش مقامی اولاد در نظر نگارگر است. تمایز پوشش اولاد در نگاره مزبور در پوشش اسب اولاد نیز نمودار می‌شود. عموماً اسبان در اسطوره‌های ملل مختلف جایگاهی خاص دارند. اعتقادات و باورهای قومی ملل مختلف در مورد اسب‌ها موجب آن شده تا اسب و حضور پیکره اسب در یک اثر هنری و ادبی معانی سمبولیک همچون: آزادی، خیرخواهی، هوش و فراست، سرسختی و غرور، قدردانی، بخشندگی و پیروزی را القاء نماید (سجادی‌راد، ۱۳۹۲، ص. ۱۰۵). اسب در شاهنامه نیز دارای منزلتی والا است به طوری که «نام برخی پهلوانان شاهنامه پسوند «اسب» به همراه دارد و چنین استنباط می‌شود که اسب توتّم این افراد بوده و برای آنان مقدّس به شمار می‌آمده است: گرشاسب (دارنده اسب لاغر) ارجاسب (دارنده اسب ارجمند) لهراسب (دارنده اسب تیزرو)» (ماه‌وان، ۱۳۹۷، ص. ۱۹۹)؛ بنابراین الزامی در توصیف بلاپوش اسب برای واکاوی هویت اولاد در شاهنامه مذکور وجود دارد.

۴-۳. پوشش اسب اولاد

پوشش اسب از چندین بُرش و تکه تشکیل شده است و به رنگ خاکستری و طلایی است که جنسیت فلزی را تداعی می‌کند. تکه اول از بالای سر اسب تا گردن را می‌پوشاند و تکه بعدی که پایین تکه اول نصب می‌شود فُرم بیضی عریض دارد که روی اسب را پوشانده و تا بالای دم اسب قرار دارد. در سمت پایین و پهلو اسب (در نیم‌رخ) سه تکه مستطیل‌وار دیده می‌شود که تا بالای ساق پای اسب را می‌پوشاند و به حاشیه‌ای نواری ختم می‌شود که خود به نخ‌های به هم‌بافته که فُرم لوزی‌های توی در توی را نشان می‌دهد و به منگوله‌هایی ختم شده، متصل می‌شود. همچنین میان سه تکه مستطیل پایین، حاشیه‌ای نارنجی‌رنگ در پهنایی متوسط قرار دارد. قطعه‌ای مثلث‌وار در زیر گلو خود دارای برش‌های منحنی دیگری است. همچنین قطعه‌ای مستطیلی فلزی بر روی صورت اسب که از یک سمت تیز شده و میان گوش‌ها به شکل رها قرار دارد و جای چشمان اسب نیز خالی شده و سمت دیگر آن تا روی پوزه اسب را می‌پوشاند. این تکه گاهی به نقوش اسلیمی مزین گشته و فُرم برش پیرامونی آن نیز متنوع است (تصویر ۱۲). پوشش اسب اولاد که هماهنگ با جنسیت پوشش تن اولاد است تفاوتی چشمگیر با پوشش روی اسب رستم دارد. پوشش روی رخس، پارچه‌ای لوزی‌وار

در هر دو نگاره، رستم و اولاد دیده می‌شوند. رستم در هر دو نگاره ببر بیان پوش است، اما اولاد با دو نوع متفاوت از پوشاک نمایان شده است؛ بنابراین می‌توان چنین برداشت نمود که در صحنه خوان پنجم پوشش فولادین اولاد نمادی از دشمن و حریف مقابل رستم بودن است که این نکته در نگاره مذکور نیز با حالت روبرو قرار گرفتن رستم و اولاد و حالتی قرینه پیدا کردن، نمودار شده است؛ اما در نگاره خوان هفتم اولاد به فرمی قرار گرفته که گویی در سمت راست رستم و البته بیرون غار و رستم پشت به اولاد است. حالت قرارگیری رستم در این نگاره و نوع پوشش اولاد که برای دیگر پیکره‌های شاهنامه مذکور متداول است می‌تواند نمادی از عدم دشمنی و تأییدی بر آشتی رستم و اولاد باشد. در این حالت نیز رستم، پهلوان نیک‌سرشت شاهنامه، قطعاً با یک دیو دوستی نمی‌کند.

بنا بر این، دو بار در متن خوان هفتم شاهنامه، در بند بودن و گرفتن بودن اولاد ذکر شده است که این تکرار و یادآوری می‌تواند دلیلی بر عدم هویت دیوگونه اولاد و تأییدی بر هویت انسان‌وار اولاد و ناتوانی وی در نجات خویش باشد. در نگاره‌های شاهنامه ۹۵۳ هـ.ق نیز اولاد در پیکری انسان‌گونه نمایان می‌شود اولین بار در خوان پنجم و در صحنه کارزار با رستم و دیگری در خوان هفتم و در هیبت مردی که به درختی بسته شده است. پوشش وی در دو نگاره متفاوت است. آنجا که با رستم می‌جنگد لباس رزمی فولادین بر تن و بر سر دارد و حتی اسب او نیز با بالاپوشی فولادین به تصویر درآمده است. در چنین هیبتی با رستم ببر بیان پوش روبرو شده است؛ اما در نگاره خوان هفتم وی همچون دیگر جنگاوران و درباریان، لباسی بر تن دارد که تنها وجه شباهت پوشش با لباس رزم، ساعدبند و کلاه خود است.

جدول ۱. ویژگی‌های متنی و بصری هویت انسان‌گونه اولاد در شاهنامه ۹۵۳ هـ.ق

نگاره	ویژگی‌های تصویری اولاد	ویژگی‌های پوشش اولاد	ویژگی‌های اولاد در متن	متن
	رودروی رستم	خفتان فولادین پیراهن آستین‌بلند آبی	پهلوان	بدان مرز اولاد بُد پهلوان یکی نامجویی دلیر و جوان
	در حال نبرد	کلاه خود با گردن پوشش زنجیروار	دلیر	
	سوار بر اسب	ساعدبند و ساق پوشش		
	ایستاده	پیراهن بلند نارنجی آستین کوتاه	سر و پای بسته	سروپای اولاد با تن بیست به‌خم‌کمند آنگهی برنشست
	دست بسته	پیراهن آستین‌بلند آبی کلاه خود با گردن پوشش زنجیروار	تن بسته	
	در سمت چپ رستم	ساعدبند		

(نگارنده)

جنگاوران و مردمان درباری شاهنامه مزبور بر تن دارد. از آنجاکه پوشاک نقش مهمی در جهت ارائه و القای شخصیت افراد دارد، بنابراین این نوع تصویرسازی دوگانه برای پوشش اولاد در شاهنامه ۹۵۳ هـ.ق علی داشته است. در نگاره خوان پنجم، اولاد برای نبرد با رستم ببر بیان پوشی قوی جُثه آماده شده است، بنابراین اگر با لباسی غیر از آنچه در تصویر برایش طراحی شده در صحنه نبرد حاضر می‌شد نمی‌توانست در برابر رستم زنده بماند؛ با توجه به این نکته نگارگر شاهنامه مزبور با اعتقاد به قدرت خاص رستم و ناتوانی اولاد در نبرد با او، اولاد را خفتانی فولادین، متفاوت از دیگر حریفان رستم در شاهنامه می‌دهد تا اولاد زنده بماند و رستم پهلوان نامی شاهنامه را به مقصود برساند. این نوع طراحی لباس برای اولاد با نکاتی که ذکر شد دلیلی بر آن است که نگارگر هویت اولاد را انسان‌گونه دانسته است؛ در غیر این صورت اولاد اگر دیو بود می‌توانست با جادوی خویشتن، رستم را به بند بکشاند یا از نبرد با رستم خود را برهاند. در نگاره خوان هفتم نیز اولاد دست و پای بسته است همچون متن، اما محل قرارگیری بر خلاف صحنه قبلی که روبروی رستم بود این بار در پهلوی رستم بیرون از غار و گویی رستم پشتش به اولاد است. اولاد را لباسی متداول دیگر حریفان رستم بر تن است. این نوع طراحی متفاوت پوشاک برای اولاد می‌تواند دلیلی بر عدم دشمنی وی با رستم باشد و همچنین ظاهری انسانی و متفاوت از دیگر دیوان نسخه شاهنامه ۹۵۳ هـ.ق، برای او متصور شده است. این در حالی است که نوع پوشش دوم اولاد مختص انسان‌های نسخه مذکور است و همچنین اگر اولاد ذاتی دیوگونه داشت می‌توانست خود را از بند برهاند و حتی از پشت به رستم آسیب برساند، اما او تا انتهای پیروزی رستم در بند می‌ماند و رستم خود، اولاد را از بند

بر اساس جدول بالا اولاد در خوان پنجم پهلوانی دلیر است که در لباس رزمی فولادین در مقابل رستم سوار بر اسب به نبرد می‌رود. در خوان هفتم آنجا که اولاد رستم را به منزلگاه دیو سپید رسانده اولاد به دست رستم دست و پای بسته و حالتی ایستاده در سمت چپ رستم بیرون از غار با لباسی متفاوت از لباس نبردش در خوان پنجم اما مشابه پوشش رزم دیگر حریفان رستم است. در نگاره اول اولاد با آن لباس فولادین از پس ضربه‌ها سلامت خواهد ماند، اما در نگاره دوم (خوان هفتم) اگر با این لباس به رزم برود قطعاً همچون دیگر حریفان رستم کشته خواهد شد. بسته بودن دست و پای وی نیز دلیلی دیگر بر ناتوانی او در برابر رستم است.

۵. نتیجه‌گیری

طبق متن شاهنامه اولاد پهلوانی است که در خوان پنجم با رستم می‌جنگد و رستم که قدرتش بر اولاد فزونی دارد به او پیشنهاد می‌دهد که اگر اولاد، رستم را به دیو سپید برساند، در مقابل، رستم به اولاد فرمانروایی مازندران را می‌دهد. در خوان هفتم رستم با راهنمایی اولاد به دیو سپید می‌رسد. اولاد را می‌بندد و خود به نبرد با دیو می‌پردازد و بعد از پیروزی به قول خویش عمل می‌کند. شاهنامه مصور ۹۵۳ هـ.ق پاریس با توجه به وضوح نگاره‌ها، قابلیت خوانش تصاویر مربوط به اولاد و جامگان او را در بررسی بهتر هویت اولاد در نگارگری صفوی را دارد؛ در نگاره‌های شاهنامه ۹۵۳ هـ.ق نیز همچون متن شاهنامه، اولاد در شمایل انسان است، اما با دو پوشش متفاوت، در صحنه نبرد با رستم لباس رزمی متفاوت از دیگر حریفان رستم در شاهنامه مذکور بر تن کرده است و اسب اولاد نیز بالاپوشی فولادین دارد و در نگاره نبرد رستم با دیو سپید، اولاد لباسی همچون دیگر

می‌رهاند بنابراین، در نگاره دوم نیز اولاد انسانی است که همچون دیگر انسان‌ها محدودیت‌های جسمانی دارد و نمی‌تواند خود را نجات دهد. در پرتو آنچه ذکر شد چنین نتیجه‌گیری می‌شود که اولاد در شاهنامه ۹۵۳ هویتی انسانی دارد و دارای ناتوانی‌های معمول انسانی نیز است و این امر در نوع پوشش او نیز پدیدار شده است. وجه تمایز پوشش او در نبرد با رستم دلیلی بر هویت غیر انسانی او ندارد بلکه نشانی از ضعف قدرت او در برابر رستم است که از این

طریق نگارگر، اولاد را در نبرد با رستم زنده نگاه می‌دارد تا پهلوانش رستم به خون هفتم برسد و بر دیو سپید چیره شود. همچنین در خون هفتم اولاد را لباسی انسانی می‌دهد و در صحنه طوری پیکر او را قرار می‌دهد تا پشت سر و پهلویش رستم در بیرون غار باشد تا از این طریق به بیننده هویت انسانی و باز ناتوانی‌های وجودی انسانی او را نمودار سازد و در نهایت به پاس انسان‌وار بودن و شخصیت انسانی اولاد، رستم او را حاکم مازندران می‌کند.

پی‌نوشت‌ها

1. Carl Gustav Jung
2. Mythology
3. Dēva
4. Daeva
5. Ontology
6. Mēnōg
7. Gētīg

^۸ امشاسپندان: «در جهان‌شناسی مزدایی امشاسپندان، تجلیات اهورامزدا و کارگزاران او در آفرینش، پرورش و نگاهداری جهان‌اند و در هدایت انسان و راه‌یابی او به سعادت نقش مهمی دارند (لاجوردی، ۱۳۹۶، ص. ۱۵۹).

^۹ برای مزید اطلاع رجوع شود به مقاله «هستی‌شناسی دیوان» (اکبری مفاخر، ۱۳۸۹).

^{۱۰} آنچه گره از راز تصویر کلاه باز می‌کند، روایت «گورانی هفت‌خوان رستم» است، در این روایت حماسی غرب ایران (پس از آنکه رستم سر دیو سپید را از تن جدا می‌کند به گودرز می‌گوید کله دیو سپید را خالی کند و پوست را از کله بیرون کشد تا در روز جنگ آن را بر سر بگذارد و از آنجا که خفتان وی پوست ببر است، پوست) کله دیو سپید نیز خلعتی برای سرش باشد تا همه بدانند که او گشوده دیو سپید است... گودرز دارو و گیاهانی چند را جوشانده، در (پوست) کله دیو می‌ریزد» (اکبری مفاخر، ۱۳۹۵، صص. ۲۵۰-۲۵۱).

^{۱۱} Hyper textuality

^{۱۲} Garad Genette

^{۱۳} برای اطلاعات بیشتر به مقاله «بررسی نگاره‌های گذر سیاوش از آتش بر اساس نظریه پیش‌متنیت ژرار ژنت» رجوع شود (ماهوان، ۱۳۹۷، صص. ۱۹۱-۲۱۸).

کتابنامه

- احمدی، ج. (۱۳۸۴). «در شناخت اسطوره اکوان (دیو)». *گاووش‌نامه*. شماره ۱۰. صص ۱۰۷-۱۲۷.
- اکبری مفاخر، آ. (۱۳۹۵). *رزم‌نامه کنیزک*. تهران: مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی.
- اکبری مفاخر، آ. (۱۳۹۱). «بنیادهای اساطیری و حماسی داستان‌های دیوان مازندران در شاهنامه». *پژوهشنامه ادب حماسی*. شماره ۱۴. صص ۳۳-۶۴.
- اکبری مفاخر، آ. (۱۳۸۹). «هستی‌شناسی دیوان در حماسه‌های ملی بر پایه شاهنامه فردوسی». *گاووش‌نامه*. شماره ۲۱. صص ۶۱-۸۷.
- انجوی شیرازی، ا. (۱۳۷۷). *مردم و قهرمانان شاهنامه*. تهران: سروش.
- فردوسی طوسی، (۱۳۶۹). *شاهنامه*. تصحیح جلال خالقی مطلق. دفتر دوم. کالیفرنیا: مزدا.
- ریشار، ف. (۱۳۸۳). *جلوه‌های هنر پارسی*. ترجمه عبدالمحمد روح‌بخشان. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- زمانی، ن.، فرخ‌فر، ف. (۱۳۹۹). «توصیف و بررسی پوشاک رستم در شاهنامه دست‌نویس شاهنامه ۹۵۳ ه. ق. پاریس». *پژوهشنامه ادب حماسی*. شماره ۱. صص ۱۵۷-۱۷۹.
- زمانی، ن.، فرخ‌فر، ف. (۱۳۹۸). «توصیف و تحلیل پوشاک جنگاوران در نگاره‌های شاهنامه ۹۵۳ ه. ق. پاریس». *نگارینه*. شماره ۱۸. صص ۱۲۸-۱۴۳.
- سجادی‌راد، ص.، سجادی‌راد، ک. (۱۳۹۲). «بررسی و اهمیت اسب در اساطیر ایران و سایر ملل و بازتاب آن در شاهنامه فردوسی». *پژوهشنامه ادب حماسی*. شماره ۱۶. صص ۹۹-۱۲۸.
- صفاء، ذ.ا. (۱۳۷۰). *حماسه‌سرایی در ایران*. تهران: فردوس.
- لاجوردی، ف. (۱۳۹۶). «جایگاه امشاسپندان در جهان‌شناسی مزدایی و نقش آن‌ها در سلوک فردی». *جاویدان خرد*. شماره ۳۱. صص ۱۵۹-۱۸۴.
- ماهوان، ف. (۱۳۹۷). «بررسی نگاره‌های گذر سیاوش از آتش بر اساس نظریه پیش‌متنی ژرار ژنت». *ادب حماسی*. شماره ۱. صص ۱۹۱-۲۱۸.
- ماهوان، ف. (۱۳۹۵). «اولاد: دیو یا انسان؟ بررسی هویت اولاد بر مبنای نگاره‌های شاهنامه». *نشر پژوهی ادبی (ادب و زبان)*. شماره ۷۹. صص ۲۷-۲۲۹.
- معین، م. (۱۳۸۹). *فرهنگ فارسی*. تک جلدی. تهران: نهال نویدان.
- مهرآبادی، م. (۱۳۷۹). *شاهنامه فردوسی به نثر پارسی سره*. تهران: روزگار.
- موله، ح. (۱۳۷۷). *ایران باستان*. ترجمه ژاله آموزگار. تهران: توس.
- یاحقی، م. ج. (۱۳۷۵). *فرهنگ اساطیر*. تهران: سروش.
- یغمایی، ا. (۱۳۹۶). *گفتار دهقان*. شاهنامه فردوسی به نثر. تهران: توس.
- Genette, G. (1991) *Palimpsests literature in the second degree*, channa Newman and Claude Dubinsky (trans). University of Nebraska press Lincoln Ne and London.
- Khalegh Motlagh, J. Babr-e bayan, *Encyclopadiya Iranica*. 1988, v/3, pp 325-324.
- Pakzad, F. (2003). *Bundahišn*, Tehran: Centre for Great Isamic Encyclopaedia.
- Walker, S. F. (1995). *Jung an the Jungians on Myth*. New York, Garland publishing